

Comorile regelui Decebal

I. I. R u s s u

În prezenta cercetare istorico-arheologică — purtînd un titlu cu ecouri de legendă, chiar de istorie romanțată — sînt înfățișate cîteva observații critice asupra informațiilor documentare (exagerate, vagi, inconsistente) cu privire la „comorile” ultimului rege dac și la bunurile materiale capturate de cuceritorii romani la a. 106 în Dacia, odată cu zdrobirea puterii militare și desființarea alcătuirii politice a daco-geților din arcu carpatic*. Îndemnul la reexaminarea problemei ne-a fost dat de un valoros studiu al cunoscutului arheolog bucureștean Dorin O. Popescu, *Prelucrarea aurului în Transilvania înainte de cucerirea romană*, în *MatArh*, II 1956, p. 196—250, care a înregistrat și ilustrat sistematic descoperirile de acest fel, însoțindu-le de observații tehnice, ample comentarii și concluzii de ordin istoric și social-economic.

Informațiile și datele documentare prezentate în paginile următoare nu pot fi noi, n-au de unde să fie inedite, fiind de multă vreme cunoscute, discutate, interpretate, invocate în diferite feluri de arheologii și istoricii Daciei și ai Romei ; încît este de relevant dela început că (lipsind noi elemente documentare) numai cu greu se poate adăuga ceva nou — mai mult în sens critic-negativ (spre a spulbera, dacă mai este necesar, unele iluzii ce persistă la unii erudiți) în privința importante probleme istorico-economice a comorilor lui Decebal și a bogățiilor ce posedau daco-geții în anul zdrobirii și subjugării lor de armatele Romei. Așa stînd lucrurile și puțința de informare, nu poate fi vorba de „calcule”, nici măcar de largă evaluare a cantității materiale ori a valorii artistice a comorilor (metal prețios, vase, bijuterii etc.) existente în posesiunea ultimului rege dac și a „curții” sale.

Mai întîi, în original și traducere românească, textul grecesc de bază al lui Ioan Lydianul (sec. VI e.n.), după un pasaj din „Getica” lui Criton, medicul personal al împăratului Traianus și participant în atare înaltă cali-

tate la campaniile de subjugare a Daciei lui Decebalus¹. Din pasajul lui Lydus-Criton poate să-și facă oricine o idee despre putința de documentare în problemă și eventuala valoare pozitivă a unor asemenea „informații”.

Ioannes Lydus, *De magistratibus*, II 28 (= Die Fragmente der griechischen Historiker, ed. F. Jacoby, vol. II, p. 931, fr. 1) :

σοφὸς γὰρ ὢν καὶ διὰ βιβλίων
εὐρὺν ὥς εἰδαίμων μὲν ἡ χώρα τοῖς
χρήμασι ἰσχυρὰ δὲ τοῖς δπλοῖς ἐστὶ τε
νῦν καὶ πάλαι γέγονεν ἦν πρῶτος ἐ-
λὼν σὺν Δεκερβάλῳ τῷ Γετῶν ἡγησα-
μένῳ Τραιανὸς δὲ πολὺς πενταχοσίας
μυριάδας χρυσίου [λι]τρῶν διπλασίας
δὲ ἀργύρου ἐκπομάτων ἄνευ καὶ σκε-
[υῶν] τιμῆς ὅσον ἐκβεβηκότων ἀγε-
λῶν τε καὶ δπλων καὶ ἀνδρῶν μα-
χιμοτάτων ὅτερ πεντήκοντα μυρι-
άδας σὺν τοῖς δπλοῖς Ῥωμαίοις εἰσέ-
γαγεν ὥς Κρίτων παρὼν τῷ πολέμῳ
διχυρίσατο.

înțelept om fiind (împăratul Iusti-
nianus I) și aflînd din cărți cît de
bogată este în avuții și cît de puter-
nică prin arme acum ca și odinioară
țara aceasta (Scythia), pe care cel
dintîiu a cucerit-o marele Traianus,
punînd mîna și pe căpetenia geșilor
Decebalus și a capturat aur în greu-
tate de 5.000.000 de livre și dublu
de argint, în afară de paharele și
vasele de neprețuită valoare, turmele
de vite și armamentul, ca și bărbații
luptători excelenți în număr de peste
500.000 luați cu arme cu tot, — pre-
cum relatează (adevereste) Criton,
care a fost părtaș la război.

Cum s-a recunoscut mai demult și apare evident pentru oricine, asemenea cifre impozante sînt mult exagerate, foarte departe de realități („fantastice” le numea în a. 1877 francezul De la Berge), poate de cîteva zeci ori sute de ori mai mari decît vor fi fost în realitate capturile romane în Dacia. Nu se știe de la cine provin aceste sume enorme în textul lui Lydus; nu este imposibil însă ca ele să fi fost date chiar în manuscrisul original de însuși medicul Crito, cu scopul evident de a impresiona publicul cititor, contînd pe lipsa de critică și pe naivitatea anticilor², — indiferent dacă le califică cineva ca scornituri „ale unui creier în delir”, cum spunea istoricul parisian J. Carcopino, care a încercat o explicare spre a identifica ce s-ar putea ascunde real în dosul cifrelor astronomice date de Lydus; după el³, din cauza transcrierii cifrelor în manuscrisul lui Lydus pentru „chiliade” 1000 ca „myriade” 10.000, au rezultat sume înzecite decît ar fi fost în original: astfel, 500.000 oameni este în loc de 50.000, iar 5.000.000 livre aur este în loc de 500.000, adică 164.000 kg aur, 331.000 kg argint; totul s-ar reduce cam la 1/10. Dacă prin retușarea astfel practică cifra prizonierilor

50.000 ar deveni oarecum plausibilă⁴, în schimb cea a metalelor prețioase redusă la 10⁰/₀ prin calculul paleografic al savantului parisian rămîne totuși exagerată, cu totul problematică, deși a fost admisă de arheologii români, mai buni cunoscători ai realităților din Dacia antică, V. Pârvan și D. O. Popescu⁵, ba chiar făcută oarecum verosimilă prin compararea cu cifrele privitoare la tezaure capturate dela căpetenii de state aduse la supunere și jefuite de romani⁶. Adevărat că, precum se admite, Transilvania era, alături de Irlanda, de Spania și Macedonia împreună cu Tracia și insula Thasos, o regiune din cele mai bogate în aur ale antichității⁷ și s-a afirmat că aici „au abundat filoanele prin nouțateea lor acum 18 veacuri” (Carcopino) în această „Californie carpatică”. Dar condițiile de muncă și exploatare trebuie să fi fost cu totul rudimentare, primitive în Dacia preromană, randamentul foarte redus. Dealtfel s-a relevat că „părerea după care extracția aurului în epocile vechi trebuie să fi fost mai intensă decît în zilele noastre, deoarece filoanele erau mult mai bogate — este o simplă afirmație în favoarea căreia nu se aduce niciun argument pozitiv”; iar dovezile arheologice pentru însăși exploatarea auriferă lipsesc aproape cu desăvîrșire⁸. Încît este foarte puțin verosimil să se fi putut obține și să se stoccheză aurul cu sutele de tone, 10—15 vagoane, sau chiar mai mult (!), —, cîtă vreme întreaga producție de aur a României în a. 1937 (cu toate mijloacele tehnice moderne, ce nu sînt de comparat cu⁹ procedeele rudimentare ale anticilor) era de 5.465 kg.

Dispus a admite cifrele lui Carcopino, V. Pârvan (*Getica*, 1926, p. 595) presupunea pentru justificare că geto-dacii ar fi acumulat mari tezaure nu numai din extracția metalelor (mult inferioară cantitativ în antichitate), ci încă din vremea lui Burebista (?80—44 î.e.n.) prin expediții de jaf și prin soldele primite ca mercenari⁹; s-a arătat însă că asemenea ipoteze și explicații foarte puțin consistente sînt neconvingătoare¹⁰. Chiar dacă în chip cu totul arbitrar am tăia un „zero” din cifrele rotunde adoptate de Carcopino pentru tezaurele dace, rămîn sume cam mari, destul de greu acceptabile: 16.000 kg aur, 33.100 kg argint. Este, oricum, foarte îndoielnic dacă din capul locului se poate vorbi cu toată convingerea despre zeci ori sute de „tone aur și argint” la un popor (uniune tribală) de plugari, crescători și meșteșugari, trăind în condiții patriarhale, — chiar avînd o cultură materială și spirituală remarcabilă, cum au dovedit ultimele descoperiri și cercetări¹¹. Este adevărat că descoperirile de obiecte din aur, bijuterii pre-romane: inele spirale, brățări, butoni, cercei, plăci ornamentale, mărgel, falere, monete-anulare, aplice, fire, fibule, ca și vase, topoare, bare — apar

destul de numeroase în Ardeal și Banat¹²; ele sînt însă toate dintr-o epocă mai veche (Bronz, Hallstatt) decît cea de cultură propriu-zis și tipic dacică (La Tène), la sfîrșitul căreia se produce invazia romană și subjugarea Daciei carpatice. Iar niște bijuterii și vase în greutate totală de vreo 25–30 kg aur (la cît se ridică suma descoperirilor, toate fortuite, de pînă acum) nu par a constitui indicii pozitive despre existența unor comori fabuloase la regii geto-daci, — mai ales că s-a remarcat (V. Pârvan, D. Popescu), în baza descoperirilor arheologice, dispariția sau raritatea aurului la geto-daci în a doua epocă a fierului (La Tène) pînă la cucerirea romană¹³. Pentru explicarea acestei curioase și semnificative lipse, au fost căutate soluții de către Pârvan și Popescu¹⁴, ce rămîn însă ipotetice și destul de puțin convingătoare. Nici tezaurele monetare de „aurei” ai regilor macedoneni (Filip II, Alexandru cel Mare, Lysimachos etc.) — 40.000 piese descoperite(?) în rîul Streiu la a. 1540, după o tradiție foarte suspectă¹⁵ —, ori „Kosoni” aflați ici-colo prin Transilvania — nu pot alcătui dovezi ori indicii despre existența unor mari tezaure în posesiunea regilor sau căpeteniilor și aristocrației dacilor.

Partea principală și specifică a capturilor romane în Dacia subjugată pare să fi fost totuși „tezaurele” lui Decebal, ascunse de rege în momentele panicii și desperării din ultimele zile ale domniei sale zbuciumate, sfîrșită atît de dramatic și catastrofal: abătînd cursul rîului Sargetia (în apropiere de Sarmizegetusa, capitala sa la sud de Orăștie), punînd să fie săpată o groapă în patul rîului, a așezat aici obiectele de metal prețios („mult argint și mult aur și alte scumpeturi”, după expresia cronicarului), peste care s-au îngrămădit pietre și pămînt, iar apa rîului a fost readusă la vechea albie acoperînd totul; obiectele scumpe ce nu suportă umezeala au fost ascunse într-o peșteră, — iar prizonierii (romani) care au executat lucrările au fost uciși spre a nu putea să divulge secretul. Dar unul din fruntașii daci intim al lui Decebal, Bicilis (care cunoștea bine faptele și locul), capturat de romani le-a desvăluit întreaga taină și astfel au fost regăsite și scoase la iveală comorile regelui dac (Cassius Dio, LXVIII 14, 4). Precum s-a recunoscut mai demult și se admite, scena nr. CXXXVIII din relieful columnei lui Traian dela Roma reprezintă o coloană de animale (3 catîri sau cai mici de munte) cu samare încărcate cu lucruri, vase etc., ce sînt capturi de mare valoare, „comorile lui Decebal” care au fost transportate spre capitala imperiului (Pl. 1). Ar rezulta deci că tezaurele propriu-zise ale lui Decebal (dacă este să credem ce spun Lydus-Crito și Dio) constau din metal brut aur și argint (lingouri? bare?) — în ce cantitate? cîteva

sute ori mii de kg? este imposibil, iluzoriu a căuta să stabilești în baza „cifrelor” fanteziste ale lui Lydus (Criton) — și multe vase de aur și argint, „servicii” de masă, piese de lux, probabil de factură greacă sau chiar romană(?). Din aceste scumpeturi, niște „vase de argint și un corn de bizon lucrat artistic și aurit” au fost trimise ca ofrandă lui Zeus Casios în Syria cu o epigramă în grecește a împăratului de mai târziu (a. 117—138) Aelius Hadrianus (care a participat activ, în comandamentul roman, la campaniile de cucerire a Daciei, înfruptându-se cu îmbelșugare din capturile de război), *Anthologia Palatina*, VI 332; *Suidas*, s.v. *Kasion oros* (ἀκροδίνια τῆς κατὰ Γετῶν νίκης)¹⁶.

O vagă analogie îndepărtată ar putea fi „comorile regelui Dromihetes” cu vreo patru veacuri mai înainte. În ce vor fi constat valorile acestei căpetenii getice din cîmpia munteană? Relatarea istoricului antic este cunoscută îndeobște: prizonierii greco-macedoneni în frunte cu regele Lysimachos, la ospățul rămas celebru organizat de regele get (pe la a. 293/2 î.e.n.) au fost așezați și serviți la o masă în stil aristocratic grecesc, luxoasă, cu vase scumpe și copioase mîncări de calitate, — în timp ce geții erau instalați la altă masă, modestă, sărăcăcioasă, rustică, vrînd să ilustreze sărăcia lor endemică spre a contrasta mai pregnant cu luxul greco-macedonean și a da lui Dromihet ocazia de a servi o lecție moralizantă invadatorilor streini, — pe care dealtfel regele get i-a tratat cu blîndețe și tact diplomatic (Diodor, XXI 12; Pârvan, *Getica*, p. 59—60). Vasele de aur și de argint ale regelui get (foarte probabil de factură grecească, de import, sau cel puțin executate de meșteri greci), cu care au fost serviți oaspeții-captivi ai lui Dromihet, erau desigur un „serviciu” sau o grupă de servicii pentru masă, ceva mai pompoase, a căror greutate și valoare totală nu vor fi trecut însă de cîteva kg de metal prețios.

Mai importante trebuie să fi fost capturile de vite și produse agricole din Dacia cotropită. Jaful roman pare să fi fost necruțător și de mari proporții, trupele invadatoare au făcut în teritoriul ocupat capturi massive de bunuri materiale și oameni (soldați ce au fost încadrați în formații auxiliare și civili luați în robie), chiar dacă ele nu vor fi atins măsura admisă de cercetătorii citați, adică de valori imense care să fi determinat refacerea echilibrului bugetar al împărăției secătuit de eforturile militare (în războaiele dacice) și de risipa lui Domițian și să aducă o nemaipomenită înflorire materială în toată lumea romană, — cum și-a imaginat istoricul parisian¹⁷ și după el ca și mai înainte alții. Sînt cunoscute în bună măsură liberalitățile făcute de împăratul biruitor față de soldați și de populație, dar mai ales

față de ofițerii și generalii armatelor cuceritoare, din care unii s-au pricopsit cum nici nu visaseră și au organizat mari lucrări de construcție la Roma și în alte localități ale imperiului¹⁸, după cum Traianus însuși a pus să se facă lucrări publice (șosele, porturi, apeducte ș.a.) și construcții monumentale care-i poartă numele (forul, basilica, columna de marmoră din Roma etc.), în Italia și provincii¹⁹ și chiar în noua provincie Dacia. În asemenea condiții, arta (în primul rând arhitectura și sculptura) a cunoscut un deosebit avânt²⁰. Pentru finanțarea acestor grandioase lucrări de construcție și de artă au fost utilizate sumele ce au rezultat din vânzarea bunurilor capturate în Dacia (inclusiv materialul uman, dacii deportați și reduși în sclavie), — despre care în afară de informația dată de Criton (supra, p.98) există un singur indiciu (fără precizări) în literatura antică²¹. Nu se poate spune însă (din lipsă de date concrete, veridice) care au fost proporțiile aportului „comorilor” și al celorlalte bunuri materiale capturate în Dacia carpatică la această remarcabilă înflorire materială și cultural-artistică a lumii romane în al doilea deceniu al domniei (98—117) lui Ulpius Traianus. S-ar părea totuși că un efect al capturilor de metal prețios în Dacia a fost și scăderea prețului la aur și argint în imperiu, cu 10% după o ipoteză verosimilă²².

Mult mai mare trebuie să fi fost producția de aur obținută între a. 106—271 de ocupanții romani în zona auriferă din masivul Munților Apuseni, a căror stăpânire a fost unul din obiectivele principale economice pentru ocuparea unei părți a Daciei carpatice, prin războaiele de cucerire. Este notorie lăcomia de aur a romanilor: mirajul „metalului mamon” nu era mai mic la ei decât la alții cuceritori din alte vremuri. Condițiile de lucru aduse la a. 106: brațe de muncă, tehnicieni, unelte, organizare, comunicații, transporturi etc. erau desigur mult superioare celor existente în Dacia liberă, — cum rezultă din numeroasele urme de exploatare din rocă sau prin spălarea în apa râurilor și văilor aurifere, materiale arheologice și epigrafice etc.²³, iar produsele exploatarei intense și mai raționale n-au întârziat a se face simțite asupra economiei imperiului roman în general.

Prin actul supremei desnădejdi, curmîndu-și zilele cu paloșul curb înainte de a fi capturat viu de cavaleria romană, fanaticul rege erou și martir al dacilor a putut salva, în fața puhoiului roman, o singură comoară, de natură morală: libertatea, — spre a nu fi prins și ținut în alaiul triumfal sfîrșind (asemenea lui Iugurtha și Vercingetorix) sugrumat în temnițele Romei.

Note

* Abrevieri bibliografice

MatArch = Materiale și cercetări arheologice, București, I 1953–VIII 1962.
RE = Real-encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (Pauly-Wissowa), Stuttgart, 1893 și urm.

- ¹ Titus Statilius Crito, de origine grec din Heraclea Cariei, probabil libert al vreunui membru al marelui familii romane a Statiliilor (dela care și-a luat cetățenia romană și numele Titus Statilius), a fost medic practician în capitala imperiului, cunoscut în ultimii ani ai sec. I e.n.; Martialis, *Epigram.*, XI 60, 6 (a. 96); a scris în specialitatea sa tratate cu titlul „Kosmetika”, „Pharmakitides bibloi”. Faima și prestigiul de terapeut i-au hărăzit înaltele funcții de „medic oficial la curtea imperială — archiatros (RE, I, 464–6), procurator—epitropos — și prieten” al împăratului Traian (cf. informațiile epigrafice: L. Robert, *La Carie*, Paris, 1954, p. 178–9), ca atare a participat în statul major imperial, la campaniile dacice, pe care le-a descris în cartea ce s-a bucurat de celebritate în vremea sa, „Getica”, dar care a avut neșansa de a se pierde cu excepția citorva fragmente, care comportă o reexaminare critică.
- ² Cf. Téglás G., *A dák király kincse*, în *Hunyadmegyei történ. és régészeti társulat évkönyve*, Deva, VI 1889, p. 3–11.
- ³ Jérôme Carcopino, *Les richesses des Daces et le redressement de l'empire romain*, în *Dacia* (București), I 1924, p. 28–34; studiul ingenios și elegant refăcut sub titlul „Un retour à l'impérialisme de conquête: l'or des Daces” în cartea aceluiași eminent istoric: *Points de vue sur l'impérialisme romain* (Paris, 1934), p. 73–86. Cf. rezervele formulate de R. Syme, *The imperial finances under Domitian, Nerva and Traian*, în *Journal of Roman Studies* (London), XX 1930, p. 55–70. — Infra, nota 21.
- ⁴ „Regatul” geto-dac al lui Burebista ar fi putut ridica o armată de 200.000 ostași, după tradiția literară antică (Strabo, VII, p. 305; Părvan, *Getica*, p. 91). Despre numărul probabil al populației daco-getice: C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité* (București, 1945), p. 71.
- ⁵ D. Popescu, MatArch, II p. 196 „deși rămân încă destul de importante, ele devin totuși verosimile. Cu toate acestea, nu credem că cele 165.000 kg aur, obținute în acest fel, socotindu-se că această producție era mult mai abundentă în antichitate decât în zilele noastre, ar reprezenta, așa cum s-a afirmat, producția pe timp de 30 de ani a minelor de aur din Transilvania, căci, chiar dacă filoanele erau mai bogate, metodele de exploatare erau mai primitive”.
- ⁶ D. Popescu, MatArch, II p. 245 „o altă întrebare ce ni se pune este dacă e posibilă o atât de mare îngrămădire de aur ca aceea pe care a capturat-o Traian chiar după revizuirea părerii lui Lydus? Fără îndoială, lucrul este posibil și tot V. Părvan spune (*Getica*, 595) că acest tezaur era egal cu

cel luat de Lucullus după înfrângerea lui Mithridates, egal cu tezaurul tectosagig capturat de Q. Servilius Caepio și mult inferior cantităților de aur și argint aduse de Pompeius din Orient. Există în istorie numeroase exemple de mari acumulări de obiecte prețioase. Ne gândim printre altele și la cantitățile uriașe de aur pe care cuceritorii spanioli le-au găsit în Mexico și Peru”.

⁷ A. Götze, în *Realexikon der Vorgeschichte* (Max Ebert, Berlin), IV/2, p. 376; MatArh, II p. 236.

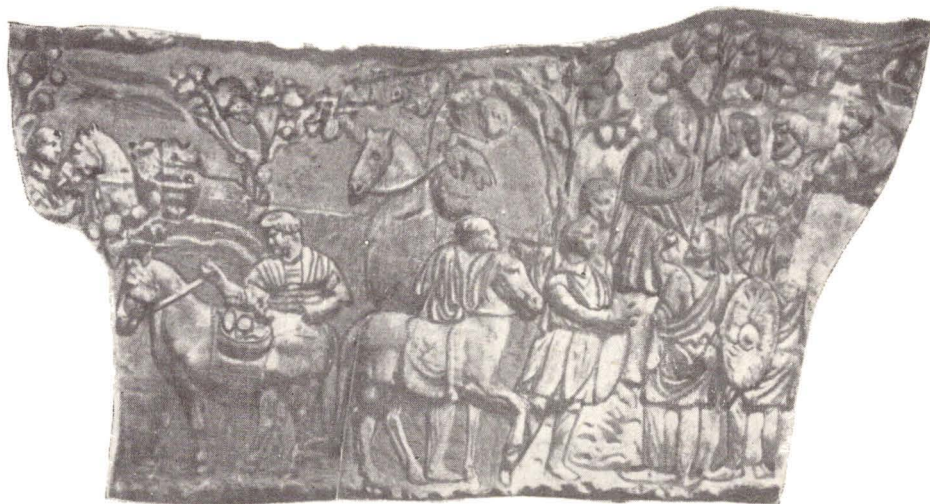
⁸ D. Popescu, MatArh, II p. 197, care mai observă că „V. Pârvan remarcă cu drept cuvânt (*Getica*, p. 595) că, recolta anuală pe cale minieră a trebuit să fie mult mai mică, pentru ca la pagina următoare să spună, credem că extragerea aurului nu a avut loc în Dacia prin procedee tehnice în adevăr sistematice, spărgându-se minereul aurifer din stînca vie (filonul cuarțos) și apoi măcinându-se în praf pentru spălarea aurului, ci este mai posibil că aurul era spălat din nisipul aurifer al riurilor sau ales, ca pepite, din cuarțul aurifer dezagregat de intemperii în conurile de dejecție ale vailor”. Acest aur, spune Pârvan (*Getica*, 597), era un aur nativ, amestecat cu mult argint, avea o culoare palidă și era numit de antici *elektron*”. Importantă este precizarea lui Popescu „nu avem pînă acum nicio dovadă despre felul cum se obținea aurul în aceste vremuri. Tot ce putem ști sînt simple supoziții, care pot avea valoare mai mult pentru teoria „spălatului”, decît pentru teoria mineritului. Astfel, și M. Roska (*Reper.*, p. 360) nu face decît să presupună că unele urme de „spălat” sau de minerit ar putea să dateze, acolo unde există, încă din epocile primitive, sau acolo unde nu există, să le bănuim pe baza descoperirilor de azi”; p. 236 „nu avem nicăiri dovada precisă a exploatării miniere a aurului, iar în ceea ce privește „spălatul” nu putem decît să-l bănuim în ținuturile unde este practicat și azi. De altfel, nu găsim aceste urme precise nici în restul Europei, deși aurul este primul metal pe care-l cunoaște omul”.

⁹ Despre comorile și capturile luate de romani în Dacia, v. și R. Paribeni *Optimus Princeps* (Messina), I 1926, p. 309—311; Pârvan, *Getica*, p. 141.

¹⁰ D. Popescu, MatArh, II p. 245 „teoria lui Pârvan despre prada de război pare mai mult sau puțin verosimilă. Totuși, nu vedem dela cine puteau să ia acest aur; în niciun caz dela celți, pe care i-am văzut că nu prea stăteau strălucit din acest punct de vedere în regiunile noastre și nici dela sciți săraci și ei în aur, contrar știrii lui Herodot. Afară de aceasta nici tezaurele de monete de aur nu sînt chiar atît de numeroase, mai ales în raport cu cele de argint. Este posibil și chiar probabil că dacii să fi făcut multe capturi în numeroasele lor incursiuni de mai tîrziu în sudul Dunării, dar la acestea participau în primul rînd geții din cîmpia munteană și numai în al doilea rînd dacii din munții Transilvaniei”.

¹¹ Cf. *Istoria României* (București), I 1960, p. 255—341.

¹² D. Popescu, MatArh, II p. 196—250; punctele cu descoperiri de obiecte din aur și exploatări (mine, spălătorii de aur) din epoca preistorică pînă la cucerirea romană, în Dacia carpatică (Ardeal, Banat) sînt ilustrate cu indicații exacte, dar și cu unele lacune, la M. Roska, *Erdély régészeti reper-*

Pl. I. Coloana lui Traian (Roma).

SCENA ÎNFĂȚIȘIND TRANSPORTUL TEZAURELOR DACICE

- toriuma* (Kolozsvár—Cluj), I 1942, p. 360—1; cf. MatArh, II p. 197—200.
- ¹³ D. Popescu, MatArh, II p. 242 „în linii mari putem spune, fără a greși prea mult, că începînd din secolul al V-lea și pînă în epoca stăpînirii romane, nu avem în Transilvania decît foarte puține descoperiri de obiecte de aur. Dar nu numai în această epocă lipsesc lucrurile de aur, ci și în perioada premergătoare, scitică. Chiar dacă unele lucruri pot fi datate pînă în secolul al V-lea ele nu pot fi atribuite în niciun caz sciților”.
- ¹⁴ Reproducem numai ultima ipoteză din concluzia lui D. Popescu (MatArh, II p. 246) „după cucerirea Daciei, minele de aur din această provincie au trecut direct în proprietatea împăratului (Christescu, *Viața economică a Daciei*, p. 23). Se poate presupune că înainte de cucerire ele formau proprietatea regelui dac. Amintind aceasta, ni se oferă încă o posibilitate de a ne explica lipsa aurului în descoperirile arheologice ale epocii La Tène și în același timp bogata pradă de război luată de Traian de la daci. În adevăr, dacă presupunem că minele și nu numai minele, ci producția auriferă din Dacia constituia un fel de monopol regal, atunci găsim o ipoteză care să împace atît datele arheologice, cît și informațiile istorice. După atare ipoteză, aurul intra integral în tezaurul regesc — să se țină cont și de ospățul oferit de Dromihete, care dispunea de felurite obiecte de preț dar, nu le întrebuița decît la anumite ocazii — el fiind, ca să întrebuițăm termeni tehnici moderni, retras din circulație și formînd un fel de tezaur, cum ar fi în zilele noastre aurul băncilor de stat”.
- ¹⁵ M. Roska, o.c., p. 278, nr. 262; B. Mitrea, *Ephemeris Dacoromana* (Roma), X 1945, p. 49. Alte descoperiri de „aurei” (sec. XVIII — a. 1803) S. Jakó, *Acta Musei Napocensis* (Cluj), III 1966, p. 103—119. — Descoperirile monetare din Dacia preromană, consemnate în repertoriul *Contribuții numismatice la istoria Daciei*, în *Studii și cercetări științifice*, Academia R.P.R., Filiala Cluj, seria III, an. VI 1955, p. 13—176, de I. Winkler.
- ¹⁶ RE, X 2265 (Adler); C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum, unter Domitian und Trajan* (Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, V/2), în *Sitzungsberichte der Akademie*, Wien, 217/1, 1937, p. 111 cu bibliografie; S. Lambrino, *Rîul Sargetias și tezaurul lui Decebal*, în *Închinare lui N. Iorga* (Cluj, 1931), p. 223—228; I. I. Rusu, *Revista istorică română* (București), XIV 1944 (1945), p. 394.
- ¹⁷ „L'énorme trésor ou les rois daces, héritiers des mineurs agathyrses dont parle Hérodote (IV 104), avaient accumulé le produit des exploitations d'argent et d'or auxquelles, de la préhistoire à nos jours n'ont cessé de fournir les sites les plus grandioses des monts de Transylvanie; c'est ce trésor dont l'opulence, soudain, ruissela comme un Pactole sur l'Empire entier; ... conquises avec la Dacie, son royaume, les 'réserves' de Décébale ont, pour un temps rêdoré l'Empire et son éclat”, J. Carcopino, *Dacia*, I 1924, p. 32, 34. — Cartea mineralogului clujean Victor Stanciu, *Aurul Daciei și imperiul roman* (Timișoara, 1942), 95 p. este o lucrare superficială, de valoare istorico-arheologică redusă; cf. recensia C. Daicoviciu, *Anuarul Institutului de studii clasice* (Sibiu), IV 1944, p. 301—2.

- ¹⁸ De ex. cazul hispano-romanului Lucius Licinius Sura, compatriot și amic intim al împăratului Traianus; cf. RE, XIII 481 (Groag); Patsch, o.c., p. 136.
- ¹⁹ Lucrările și construcțiile organizate de Ulpus Traianus în Peninsula Balcanică; Patsch, o.c., p. 231–3.
- ²⁰ Cf. R. Paribeni, o.c., II p. 23–149.
- ²¹ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, XIII 25, 1, despre grupurile statuare ecvestre, din bronz aurit, autorul precizează că au fost făcute din sumele rezultate dela vânzarea prăzii: „in fastigiis fori Traiani simulacra sunt sita circumundique inaurata equorum atque signorum militarium, subscriptumque est: EX MANUBIIS”; 25, 28 „itaque haec inscriptio, quam videtis, EX MANUBIIS, non res corporaque ipsa praedae demonstrat (nihil enim captum est horum a Traiano ex hostibus), sed facta esse haec comparataque ex manubiis, id est ex pecunia praedaticia, declarat. Manubiae enim sunt, sicuti iam dixi, non praeda sed pecunia per quaestorem populi Romani ex praeda vendita contracta” (așadar, această inscripție pe care o vedeți nu arată corpul material al prăzii — căci Traian n-a adus astfel de pradă dela dușmani — ci declară că trofeele acestea au fost făcute cu banii rezultați din pradă de războiu. Cum am spus, *manubiae* sînt nu prada, ci banii încasați prin cvestorul poporului roman din prada vîndută, — trad. D. Popescu București, 1966, p. 341).
- ²² F. Heichelheim, *Zu Pap. Bad. 37, ein Beitrag zur römischen Geldgeschichte unter Traian*, în *Klio*, XXV 1932, p. 124–131. Cercetări mai recente arată că tezaurele dacice au adus o scădere mult mai mare a aurului (decît credea Heichelheim), J. Guey, *De "l'or des Daces" (1924) au livre de Sture Bolin (1958)*, în *Mélanges — J. Carcopino*, Paris, 1966, p. 445 — 475.
- ²³ Despre minele de aur și exploatarea metalelor prețioase în Dacia sub ocupația romană: V. Christescu, *Viața economică a Daciei romane* (Pitești, 1929), p. 11–30. În general, cf. Ulf Täckholm, *Studien über den Bergbau der römischen Kaiserzeit* (Uppsala, 1937), 187 p. — Ar fi necesară o nouă cercetare mai amplă și temeinică (în primul rînd prin studiul pe teren al exploatărilor, săpături arheologice etc.) asupra acestui foarte important capitol al vieții economice a Daciei intracarpatică care este exploatarea auriferă.

Les Trésors du roi Décébale

Résumé

L'auteur reprend le problème des valeurs (métaux précieux hommes, bétail) capturées par l'armée romaine lors de la conquête de la Dacie en l'année 106 de n.è. Un passage célèbre de Lydus-

Criton (reproduit intégralement et en traduction roumaine) fournit à ce sujet — ainsi qu'il a déjà été relevé et qu'il est évident — des chiffres fortement exagérés et absolument invraisemblables : 5.000.000 de livres d'or, 50.000.000 de livres d'argent (outre les coupes et vases précieux), ainsi que 500.000 combattants daces capturés avec toutes leurs armes. L'historien français J. Carcopino a réduit ces chiffres à 1/10 ; mais même ainsi ils paraissent exagérés, si l'on tient compte des conditions techniques rudimentaires dans lesquelles se faisait l'extraction minière à l'époque pré-romaine, ainsi que du petit nombre de découvertes d'objets en or appartenant à l'époque La Tène dace. Selon la tradition littéraire (Dion Cassius), les trésors de Décébale, enfouis sous le lit de la rivière Sargetia, auraient été trouvés par les Romains. Une scène de la colonne Trajane, représentant le transport de vases et d'objets dans des paniers chargés sur des chevaux (Pl. 1), se réfère probablement à cet événement.

Si le butin de métal précieux réalisé en Dacie ne semble pas avoir été d'une importance exceptionnelle, il n'en va pas de même pour les „troupeaux de bétail” (selon les termes de l'auteur antique) et les produits agraires, qui ont contribué à l'enrichissement des commandants et des officiers romains et même au redressement économique de l'Empire après l'épreuve épuisante des campagnes contre les Daces.

L'extraction de l'or a été certainement bien plus importante sous l'occupation romaine, grâce à l'abondance de la main d'oeuvre et à la supériorité des procédés techniques par rapport au passé : fait amplement attesté par les découvertes tant épigraphiques qu'archéologiques faites dans la zone Alburnus (Roşia Montana), Ampelum (Zlatna) et Brad des Monts Apuseni.